

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ HISTORY OF MEDICINE

Τα νοσήματα και ο θάνατος του Ηρώδη Αντύπα

Ο Ηρώδης Αντύπας ήταν βασιλιάς της Ιουδαίας από το 40–4 π.Χ. Αν και του αποδόθηκε το προσωνύμιο Μέγας, λόγω των μεγαλεπήβολων έργων του, στον χριστιανικό κόσμο παραμένει απεχθής εξ αιτίας της αμφισβητήσιμης διαταγής του περί της σφαγής των νηπίων. Παρέμεινε ένας αιμοδιψής και στυγνός βασιλιάς, εξολοθρεύοντας και θανατώνοντας με ευκολία οποιονδήποτε πίστευε ότι επιβουλεύονταν τον θρόνο και την εξουσία του, περιλαμβανομένων και των παιδιών του ή των γυναικών του. Χαρακτηρίζεται από τους ιστορικούς ως ένας παράφρων βασιλιάς, του οποίου η έντονη συμπτωματολογία της παρανοειδούς συμπεριφοράς άρχισε να εμφανίζεται μετά την εκτέλεση της δεύτερης συζύγου του Μαριάμης, το 29 π.Χ., στην τέταρτη δεκαετία της ζωής του. Διάφορες εικασίες έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί για τη νοσολογική του κατάσταση, οι οποίες εκτείνονται από μηνιγγίτιδα μέχρι νόσο Fournier, ενώ το τελικό νόσημα που τον οδήγησε στον θάνατο, σύμφωνα με τις περιγραφές και τους ερευνητές, ήταν αυτό της χρόνιας νεφρικής ανεπάρκειας. Χαρακτηριστικό του παρανοειδούς της σκέψης του ήταν ο εγκλεισμός των επιφανών Ιουδαίων στον ιππόδρομο της Ιεριχούς και η διαταγή του σφαγιασμού τους άμα του θανάτου του, με σκοπό να πενθήσει το έθνος για την εκδημία του. Η ταφή της σορού του έγινε στον χώρο του Ηρωδείου, σε τοποθεσία που δεν έχει αποκαλυφθεί ακόμη.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Ηρώδης Αντύπας ή Ηρώδης ο Μέγας (73–4 π.Χ.) υπήρξε βασιλιάς των Ιουδαίων από το 40 π.Χ.^{1,2} μέχρι τον θάνατό του το 4 π.Χ. και η αναρρίχηση του στον θρόνο σηματοδότησε την έναρξη της Ηρωδιανής δυναστείας.³ Το προσωνύμιο Μέγας το απέκτησε λόγω της έντονης οικοδομικής πολιτικής και των μεγαλεπήβολων σχεδίων του, όπως η ανοικοδόμηση του ναού των Ιεροσολύμων, η δημιουργία οχυρωματικών έργων, ιπποδρόμων, θεάτρων κ.λπ. Αν και χαρακτηρίστηκε ως ένας δυνατός πολιτικός άνδρας και ικανός βασιλιάς, υπήρξε μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα.⁴ Μολονότι η περίοδος της διακυβέρνησής του ήταν αποκορύφωμα ευημερίας και οικονομικής ευμάρειας, εν τούτοις αποτέλεσε μια από τις μελανότερες σελίδες της ιουδαϊκής ιστορίας λόγω των εγκλημάτων που διέπραξε εναντίον οποιουδήποτε θεωρούσε ότι επιβουλεύονταν τον θρόνο και την εξουσία του.⁵ Σκιαγραφήθηκε ως ένας αιμοδιψής και αδίστακτος βασιλιάς «...άνηρ ώμους εις πάντας όμοίως και όργής μόν ήσσων κρείσσων δέ του δικαίου, τύχη δέ ει και τις έτερος κεχρημένος εύμενει...»,⁶ όχι μόνο για τον ιουδαϊκό λαό αλλά και για την ίδια του την οικογένεια, αφού σκότωσε 3 από τα 14 παιδιά του και μία από τις 10 γυναίκες του, τη Μαριάμμη, την οποία υπεραγα-

πούσε.^{3,4} Στον χριστιανικό κόσμο παραμένει απεχθής λόγω της διαταγής του για τη σφαγή των νηπίων της Βηθλεέμ «... άνειλε πάντας τούς παίδας τούς έν Βηθλεέμ και έν πάσι τοίς όροις αύτης από διετούς και κατωτέρω...»,⁷ ενέργεια η οποία αμφισβητείται όχι ως προς την πράξη αλλά ως προς τον αριθμό των θυμάτων⁸ και πιθανολογείται σφαγή 20 περίπου νηπίων, αφού η Βηθλεέμ ήταν ένα μικρό και άσημο χωριό⁹ με τον αριθμό των σφαγιασθέντων 14.000 νηπίων να παραμένει στα όρια της θρησκευτικής μυθοπλασίας.

Ο Ηρώδης πέθανε στο ανάκτορο της Ιεριχούς την άνοιξη του 4 π.Χ. (έτος 750 από κτίσεως Ρώμης) με την ακριβή ημερομηνία θανάτου του να έχει κατά καιρούς αμφισβητηθεί,² αν και στις πηγές διευκρινίζεται ότι πριν από τον θάνατό του προηγήθηκε έκλειψη σελήνης «...και ή σελήνη δέ τή αύτη νυκτί έξέλιπεν...»⁶ η οποία στην Παλαιστήνη έλαβε χώρα στις 13–14 Μαρτίου του 4 π.Χ., και ο θάνατός του επήλθε πριν από την εορτή του Πάσχα «...έν ή Ιουδαίοις άζυμα...»⁶ που γιορταζόταν πριν από την πανσέληνο της 11ης Απριλίου.³

2. ΠΗΓΕΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Κύρια και πρωτογενή πηγή πληροφόρησης αποτέλεσαν τα συγγράμματα του Φλάβιου Ιώσηπου «Ιουδαϊκή

ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ 2018, 35(6):811–814
ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2018, 35(6):811–814

Ν. Σταυρακάκης

Γενικό Νοσοκομείο Ηρακλείου
«Βενιζέλειο-Πανάνειο», Ηράκλειο, Κρήτη

The diseases and death
of Herod Antipas

Abstract at the end of the article

Λέξεις ευρετηρίου

Ηρώδης ο Μέγας
Ιουδαία
Ιώσηπος
Παράνοια
Χριστιανισμός

Υποβλήθηκε 18.12.2017
Εγκρίθηκε 21.12.2017

Αρχαιολογία» και «Ιουδαϊκός πόλεμος», όπου προέρχονται οι πληροφορίες για τη νοσολογική κατάσταση του βασιλιά και οι οποίες αντλούνται από τον Νικόλαο της Δαμασκού, που ήταν αυτόπτης μάρτυρας και βιογράφος του Ηρώδη. Δευτερογενείς πηγές πληροφόρησης αποτέλεσαν η Εκκλησιαστική Ιστορία του Ευσέβιου Καισαρείας από τη σειρά της «Ελληνικής Πατρολογίας» και το βιβλίο του Ferguson «Background of early Christianity», το οποίο χρησιμοποιήθηκε για την αναψηλάφηση του ιστορικού πλαισίου. Επίσης, έγινε ανασκόπηση σε άρθρα-κείμενα με τη μέθοδο hand search. Εντοπίστηκαν 25 άρθρα, από τα οποία χρησιμοποιήθηκαν τα 12 λόγω της συνάφειας και των πληροφοριών που παρείχαν.

3. Η ΥΓΕΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

Σύμφωνα με τις πληροφορίες, οι οποίες προέρχονται από τον ιστορικό Φλάβιο Ιώσηπο, ο Βασιλιάς Ηρώδης ασθένησε αρκετές φορές πριν τον καταβάλλει ολοκληρωτικά το τελικό νόσημά του και τον οδηγήσει στον θάνατο.

Το 43 π.Χ. στην ηλικία των 30 ετών, ο Ηρώδης βρισκόταν στη Δαμασκό και ήταν ασθενής... Ηρώδης δὲ παρὰ Φάβιον ἔμπορεύετο ἐν Δαμασκῶ στρατηγούντα, καὶ βουλόμενος προσδραμεῖν πρὸς τὸν ἀδελφὸν ὑπὸ νόσου κωλύεται...⁶ Καμιά περαιτέρω πληροφορία δεν παρέχεται για το είδος ή τη διάρκεια αυτής της ασθένειας.

Το 37 π.Χ. στην ηλικία των 36 ετών κατά τη διάρκεια μιας στρατιωτικής επιχείρησης εναντίον του Αντίγονου στην Ιερικώ, ο Ηρώδης τραυματίστηκε από ακόντιο στα πλευρά... οἱ δὲ γυμνήτες προσιόντες τοῖς παλτοῖς ἔβαλλον καὶ λίθοις τοὺς περὶ τὸν βασιλέα ἐξεληλυθότας αὐτὸν τε παλτῶ τις παρὰ τὴν λαπάραν ἔβαλεν...⁶ ...ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς Ἡρώδης παρελαύνων παλτῶ κατὰ τὴν πλευρὰν ἀκοντίζεται...¹⁰ Ο εν λόγω τραυματισμός θεωρήθηκε επιπόλαιος, αφού ο βασιλιάς συνέχισε να μάχεται.³

Σε άγνωστο χρόνο αναφέρεται επίσης ένας τραυματισμός, ο οποίος προήλθε λόγω πτώσης από το άλογο του κατά τη διάρκεια κυνηγιού και τρυπήθηκε από τα βέλη του... ἐπεὶ περὶ κυνηγέσιον θηρίων δῶικων προλάβοι: δυνατόν γάρ εἶναι λέγειν ὡς ἀπὸ τοῦ ἵππου κατενεχθεὶς ἐμπαρείη ταῖς αὐτοῦ λόγχαις, καὶ γάρ πρότερον αὐτῶ τοιοῦτον γενέσθαι πάθος...⁶ Γ' αυτόν τον τραυματισμό δεν παρέχεται κάποια περαιτέρω πληροφορία.

Το 29 π.Χ. στην ηλικία των 44 ετών, ο Ηρώδης άρχισε να εκδηλώνει ψυχωσικές διαταραχές με αφορμή την εκτέλεση της δεύτερης και επί 13 χρόνια συζύγου του Μαριάμνης. Μετά τον θάνατό της, ο βασιλιάς περιήλθε σε μια μακρά κατάσταση πένθους, εκδηλώνοντας στοιχεία ψυχωσικής συμπεριφοράς, όπως να θρηνεί απρεπώς... πολλὰκις δὲ καὶ θρήνος ἀσχήμων...⁶ να διατάζει τους υπηρέτες να την

καλούν να έλθει κοντά του σαν να ζούσε... καὶ καλεῖν τὴν Μαριάμνην προστάξαι τοῖς ὑπηρέταις ὡς ζῶσαν ἔτι καὶ δυναμένην ὑπακούειν...⁶ ή να της φωνάζει δυνατά ενόσω ήταν νεκρή... τὴν Μαριάμνην ἀπωλείας ἐπιθέσθαι, καὶ πολλάκις μὲν ἀνακλήσεις ἦσαν αὐτῆς...⁶ ενώ ταυτόχρονα πραγματοποιούσε συμπόσια... ἐπενόει δὲ πᾶν εἶ τι δυνατόν εἰς ψυχαγωγίαν πότους καὶ συνουσίας αὐτῶ πραγματοποιέμενος...⁶ Ήταν περίοδος κατά την οποία ο Ηρώδης παραμελούσε τα καθήκοντά του και όταν ένας λοιμός προσέβαλε την πόλη, αυτός την εγκατέλειψε και βγήκε στην ύπαιθρο με πρόσχημα το κυνήγι... ἐπιγίνεται λοιμῶδης νόσος, ἡ καὶ τῶν ὄχλων τοὺς πλείους καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ τοὺς ἐντιμοτάτους διέφθειρεν καὶ παρέσχεν ἅπασιν ἐξυπνοῆσαι κατὰ μῆνιν τοῦτο συνενεχθῆναι τῶν κατὰ τὴν γενομένην παρανομίαν ἐπὶ τῇ Μαριάμνῃ, χεῖρον οὖν διετίθει καὶ τοῦτ' αὐτὸ τὸν βασιλέα, καὶ τέλος εἰς τὰς ἐρημίας αὐτὸν διδοὺς καὶ προφάσει κυνηγεσίων...⁶ Σύντομα όμως αρρώστησε σοβαρά... οὐκ ἔφθη πλείους διενεγκεῖν ἡμέρας καὶ περιπίπτει νόσῳ δυσχερεστάτῃ...⁶ με συμπτώματα φλεγμονής και πόνου στην ινιακή χώρα, με συνοδό παραλογισμό... φλόγῳσις γάρ ἦν καὶ πείσις ἰνίου καὶ τῆς διανοίας παραλλαγή...⁶ Μεταφέρθηκε στη Σαμάρεια για θεραπεία... κάκεινος μὲν ἐν Σαμαρείᾳ τῇ κληθείσῃ Σεβαστῇ τοῦτον τὸν τρόπον ἐνοσηλεύετο...⁶ όπου παρ' όλες τις ιατρικές παρεμβάσεις παρέμεινε σε κρίσιμη κατάσταση για αρκετό χρονικό διάστημα... ὅσοι τε περὶ αὐτὸν ἦσαν ἰατροὶ τὰ μὲν οἷς αὐτοὶ προσέφερον βοηθήμασιν οὐδὲν ὑπαικούσης τῆς νόσου...⁶ και η ανάνησή του ήταν αργή... τῶν τε θεραπειῶν οὐδὲν ὃ τι καὶ πρὸς ὠφέλειαν ἐξήνευεν, ἀλλ' ἐναντιούμενα τέως εἰς ἀπόγνωσιν ἦγεν...⁶ Η συμπεριφορά του ήταν παράλογη και τιμωρούσε ή εκτελούσε τους ανθρώπους που τον περιτριγύριζαν, ανάμεσά τους την πεθερά και τον κουνιάδο του.³

Τέλος του 5 π.Χ. ή αρχές του 4 π.Χ., σε ηλικία 68–69 ετών, άλλη μια σοβαρή ασθένεια προσβάλλει τον βασιλιά... εἰς νόσον δὲ ὁ βασιλεὺς ἐμπεσῶν...⁶ χωρίς όμως να καταγράφονται τα συμπτώματά της, παρ' εκτός την έντονη επιθετικότητα του και τα παράλογα και οργισμένα του ξεσπάσματα... ἐξηγρίωσεν ἀκράτῳ τῇ ὀργῇ καὶ πικρία εἰς πάντα χρώμενος...⁶ Η βαρύτητα της νόσου ήταν σε τέτοιο βαθμό ώστε διαδόθηκαν φήμες περί του θανάτου του.

4. ΤΕΛΙΚΟ ΝΟΣΗΜΑ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ (4 π.Χ.)

Το τελικό νόσημα και η ταλαιπωρία του Ηρώδη μέχρι τον θάνατό του θεωρήθηκε ως θεϊκή τιμωρία για έναν δυσσεβή βασιλιά... ἐλέγετο οὖν ὑπὸ τῶν θειάζοντων καὶ οἷς ταῦτα προαποφθέγγεσθαι σοφία πρόκειται, ποινήν τοῦ πολλοῦ δυσσεβοῦς ταύτην ὁ θεὸς εἰσπράσσεσθαι παρὰ τοῦ βασιλέως...⁶ ... Ηρώδη δὲ μεζώνως ή νόσος ἐνεπικραίνετο, δίκην ὧν παρηνόμησεν ἐκπρασσομένου τοῦ θεοῦ...¹¹ Ο Ιώσηπος περιγράφει στην «Ιουδαϊκή Αρχαιολογία» λεπτομερώς την κλινική του εικόνα, ως ακολούθως... ἔλκῳσις τῶν τε ἐντέρων καὶ μάλιστα τοῦ

κόλου δειναι ἀλγηδόνες, και φλέγμα ὑγρὸν περι τοὺς πόδας και διαυγές: παραπλησία δὲ και περι τὸ ἦτρον κάκωσις ἦν, ναί μὴν και τοῦ αἰδοίου σήψις σκώληκας ἐμποιοῦσα, πνεύματός τε ὄρθια ἔντασις και αὐτὴ λίαν ἀηδὴς ἀχθηδόνι τε τῆς ἀποφορᾶς και τῷ πυκνῷ τοῦ ἄσθματος, ἐσπασμένος τε περι πᾶν ἦν μέρος ἰσχύον οὐχ ὑπομενητὴν προστιθέμενος...⁶ Λεπτομερέστερη εἰκόνα παρατίθεται στον ιουδαϊκὸ πόλεμο... Ἐνθεν αὐτοῦ τὸ σῶμα πᾶν ἢ νόσος διαλαβοῦσα ποικίλοις πάθεσιν ἐμερίζετο: πυρετὸς μὲν γὰρ ἦν οὐ λάβρος, κνησμός δὲ ἀφόρητος τῆς ἐπιφανείας ὄλης και κόλου συνεχεῖς ἀλγηδόνες περι τε τοὺς πόδας ὡσπερ ὑδρωπιῶντος οἰδήματα τοῦ τε ἦτρου φλεγμονὴ και δὴ αἰδοίου σηπεδῶν σκώληκας γεννώσα, πρὸς τούτοις ὀρθόπνοια και δύσπνοια και σπασμοὶ πάντων τῶν μελῶν, ὡστε τοὺς ἐπιθειάζοντας ποιητὴν εἶναι τῶν σοφιστῶν τὰ νοσήματα λέγειν...¹⁰ Σύμφωνα με την περιγραφή του Ἰώσηπου, ὁ βασιλιάς ἐμφάνισε μια ἡπια πυρετική κίνηση...: πυρετὸς μὲν γὰρ ἦν οὐ λάβρος...¹⁰ κνησμοὶ σε ὅλη την ἐπιφάνεια του σώματος... κνησμός δὲ ἀφόρητος τῆς ἐπιφανείας ὄλης...¹⁰ φλεγμονὴ στην κάτω κοιλία με πόνο στο κόλον και ἐξέγκωση των εντέρων... ἔλκωσις τῶν τε εντέρων και μάλιστα τοῦ κόλου δειναι ἀλγηδόνες...⁶ οἰδήματα των κάτω ἀκρων... περι τε τοὺς πόδας ὡσπερ ὑδρωπιῶντος οἰδήματα...¹⁰ με συγκέντρωση διάφανου υγροῦ... φλέγμα ὑγρὸν περι τοὺς πόδας και διαυγές...⁶ Αναφέρεται ἐπίσης σήψη των γεννητικῶν ὀργάνων με συνοδὸ ἐμφάνιση σκουληκιῶν... αἰδοίου σηπεδῶν σκώληκας γεννώσα...¹⁰... και τοῦ αἰδοίου σήψις, σκώληκας ἐμποιοῦσα...¹¹ Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ καταγράφεται και ἀναπνευστικὴ δυσχέρεια... πρὸς τούτοις ὀρθόπνοια και δύσπνοια και σπασμοὶ πάντων τῶν μελῶν...¹⁰ Ἀναζητώντας θεραπεία για τὴ νόσο του... ὁ δὲ παλαίῳν τοσοῦτοις πάθεσιν ὅμως τοῦ ζῆν ἀντείχετο σωτηρίαν τε ἡλιπίζεν και θεραπείας ἐπενόει...¹⁰ πέρασε τον Ἰορδάνη ποταμὸ και πῆγε στα θερμὰ λουτρά της Καλλιρόης, στη βορειοανατολικὴ πλευρὰ της Νεκρᾶς Θάλασσας... ποταμὸν τε περάσας Ἰορδάνην θερμοῖς τοῖς κατὰ Καλλιρρόην αὐτὸν παρεδίδου, ἄπερ σὺν τῇ ἐς πάντα ἀρετῇ και πότιμά ἐστιν: ἐξεισιν δὲ τὸ ὕδωρ τοῦτο εἰς λίμνην τὴν ἀσφαλτοφόρον λεγομένην...⁶... διαβάς γοῦν τὸν Ἰορδάνην τοῖς κατὰ Καλλιρρόην ἐχρήτο θερμοῖς...¹⁰ με σκοπὸ την ἀναζήτησιν της πολυπόθητης ἰασης. Οἱ ἰατροὶ ἀποφάσισαν να θερμάνουν τὸ σῶμα του και για τὸν λόγον αὐτὸν τὸν βύθισαν σε θερμὸ λάδι... τοῖς ἰατροῖς ἐλαίῳ θερμῷ πᾶν ἀναθάψαι τὸ σῶμα χαλασθέν...¹⁰... κἀνταῦθα τοῖς ἰατροῖς δοκῆσαν ὡστε ἀναθάψαι αὐτὸν, καθεθεις εἰς πύελον πλέων ἐλαίου...⁶ Ὁ βασιλιάς ἔχασε τις αἰσθήσεις του με ταυτόχρονη ἀναστροφὴ των οφθαλμῶν του, δίνοντας τὴν αἴσθησιν και τὴν ὄψιν του νεκροῦ³... ἐκλύει και τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς τεθνεὺς ἀνέστρεψεν...¹⁰ ἀλλὰ γρήγορα ἀνένηψε... θορύβου δὲ τῶν θεραπευόντων γενομένου πρὸς μὲν τὴν φωνὴν ἀνήνεγκεν...¹⁰ Ἀκολούθως, μεταφέρθηκε στην Ἰεριχὺ σε κακὴ ψυχολογικὴ κατάσταση³... Αὐτὸς δὲ ὑποστρέφων εἰς Ἰεριχοῦντα παραγίνεται μελαγχολῶν ἤδη...¹⁰ Μισοῦσε τους πάντες σε τέτοιο σημεῖο, ὡστε προαισθανόμενος τὸν θάνατό του ζήτησε ἀπὸ ὅλους τους ἐπιφανεῖς Ἐβραίους να ἔλθουν στην Ἰεριχὺ και τους φυλάκισε στον ἵπποδρομον της πόλης... τοὺς γὰρ ἀφ'

ἐκάστης κώμης ἐπισήμους ἄνδρας ἐξ ὄλης Ἰουδαίας συναγαγὼν εἰς τὸν καλούμενον ἵπποδρομον ἐκέλευσεν συγκλείσαι...¹⁰ δίνοντας διαταγὴ στην ἀδελφὴ του Σαλώμη να ἐκτελεστοῦν ἅμα του θανάτου του, με σκοπὸ να ἀναγκαστεῖ να πενθήσει ὅλο τὸ ἔθνος... τούσδε τοὺς φρουρούμενους ἄνδρας ἐπειδὴν ἐκπνεύσω τάχιστα κτείνετε περιστήσαντες τοὺς στρατιώτας, ἵνα πᾶσα Ἰουδαία και πᾶς οἶκος ἄκων ἐπ' ἐμοὶ δακρύσῃ...^{3,10,12} Ἡ κατάσταση της υγείας του συνέχιζε να ἐπιδεινώνεται και ὁ Ἡρώδης προσπάθησε ἀνεπιτυχῶς να αυτοκτονήσει με ἓνα μικρὸ μαχαίρι φρούτου... και βηχὶ σπασμῶδε διετιέτο, τῶν ἀλγηδόνων ἡσσηθεῖς φθάσαι τὴν εἰμαρμένην ἐπεβάλλετο. Λαβὼν δὲ μῆλον ἤτησεν και μαχαίριον, εἰώθει γὰρ ἀποτέμνων ἐσθίειν, ἔπειτα περιαιθρήσας μὴ τις ὁ κωλύων εἶη, ἐπήρην τὴν δεξιὰν ὡς πλήξων ἑαυτὸν. Προσδραμῶν δὲ ἐκώλυσεν Ἀχίαβος ὁ ἀνεπιός αὐτοῦ τὴν χεῖρα κατασχῶν...¹⁰ Ἀκολούθησε ἡ ἐκτέλεση του υἱοῦ του Ἀντίπατρο... ἀποκτείνει τὸν Ἀντίπατρον...¹⁰ και 5 ἡμέρες ἀργότερα ὁ Ἡρώδης ἀφήνει τὴν τελευταία του πνοή... μετὰ δὲ τὴν ἀναίρεσιν τοῦ παιδὸς ἐπιβιούς πέντε ἡμέρας τελευτᾷ...¹⁰... ταῦτα πράξας ἡμέρα πέμπτη μεθ' ὁ Ἀντίπατρον κτείνει τὸν υἱὸν τελευτᾷ...⁶ μετὰ τὴν σεληνιακὴ ἐκλειψὴ της 13ης Μαρτίου του 4 π.Χ.,... και ἡ σελήνη δὲ τῇ αὐτῇ νυκτὶ ἐξέλιπεν...⁶ και πρὶν ἀπὸ τὴν πανσέληνον της 11ης Ἀπριλίου³ με τὴ Σαλώμη να ἀπελευθερώνει τους ομήρους ἀπὸ τὸν ἵπποδρομον της Ἰεριχούς... Σαλώμη διαφῆκεν τοὺς δεσμώτας, οὐς κτείνειν ὁ βασιλεὺς ἐνετείλατο...¹⁰ Ἡ σορὸς του ἐτάφη στον χώρο του Ἡρωδεῖου σε τοποθεσία που ἀκόμη δεν ἔχει ἀποκαλυφθεῖ.¹³

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οἱ ἱστορικοὶ της ἀρχαιότητος δεν καταγράφουν πάντα ἀντικειμενικὰ τα γεγονότα ἀλλὰ δίνουν και μια μορφή μεταφορικῆς γραφῆς ἀνάλογα με τὸν χρόνο και τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα.^{3,14} Ὑπὸ αὐτὴ τὴν ἐννοια και ἐπειδὴ ἡ νοσολογικὴ εἰκόνα του βασιλιά προέρχεται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τις γραφές του Φλάβιου Ἰώσηπου, ἐγείρονται ἐρωτήματα ἀναφορικὰ με τὴν ἀντικειμενικότητα της περιγραφῆς του.¹ Και αὐτὸ γιατί οἱ θάνατοι ἱστορικῶν προσωποτικῶν οἱ ὁποῖοι ἦταν μισητοὶ, αἰμοδιψεῖς ἢ ἀσεβεῖς λαμβάνουν δραματικὴς διαστάσεις ὡς ἐνδειξὴ τιμωρίας ἢ θείας δίκης για τὴν ἱκανοποίηση του δημόσιου αἰσθήματος.^{15,16} Παρὰ τις πιθανές ἀμφισβητήσεις, ὁ Ἡρώδης ἦταν ἓνας βάρβαρος και αἰμοδιψῆς βασιλιάς με ἐντόνο τὸ στοιχεῖο της παρανοειδοῦς συμπεριφορᾶς ἀπὸ τὴν τέταρτη δεκαετία της ζωῆς του, μετὰ τὴν ἐκτέλεση της συζύγου του Μαρίας, το 29 π.Χ. Ἡ συμπεριφορὰ του αὐτὴ συνεχίστηκε μέχρι και τὸν θάνατό του, με χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τὸν ἐγκλεισμό των ἐπιφανῶν Ἰουδαίων στον ἵπποδρομον της Ἰεριχούς και ἡ ἐντολή του να ἐκτελεστοῦν ἅμα του θανάτου του, με σκοπὸ να ἀναγκαστεῖ να πενήσει ὅλο τὸ ἔθνος. Ἀναφορικὰ με τὸ τελικὸ του νόσημα, ὡς αἰτία θανάτου ἔχουν υποστηριχθεῖ διάφορες ἐρμηνείες και προσεγγίσεις, οἱ ὁποῖες ἐρμηνεύονται σύμφωνα με τις πληροφορίες του Ἰώσηπου. Ἡ πλέον ἀποδεκτὴ διάγνωση της

ασθένειας που οδήγησε στον θάνατο τον Ηρώδη φαίνεται να είναι η χρόνια νεφρική ανεπάρκεια.^{3,12,17} Η προοδευτική αδυναμία, ο έντονος κνησμός του σώματος και οι νοητικές διαταραχές που εμφάνιζε συνηγορούν προς αυτή την κατεύθυνση. Επίσης, η εμφάνιση μυϊκών σπασμών οι οποίες αναφέρονται από τον Ιώσηπο ως... σπασμοί πάντων των μελών..., η αναφορά σε έλκη των εντέρων... έλκωσις των τε εντέρων και μάλιστα του κόλου δειναι άλγηδόνες... που

μπορεί να αναφέρονται σε ουραιμική διαρροϊκή συνδρομή, καθώς και η ήπια πυρετική κίνηση... πυρετός μέν γάρ ην ού λάβρος... περιλαμβάνονται στη συμπτωματολογία.¹⁸ Ακόμη και η δυσσομία της αναπνοής... λίαν άηδής άχθηδόνι τε τής άποφοράς και τῷ πυκνώ του άσθματος... συνηγορεί υπέρ της εν λόγω εικόνας, αφού η οργανική ανεπάρκεια των νεφρών αποτελεί αίτιο κακοσμίας του στόματος, με χαρακτηριστική οσμή αμμωνίας.¹⁹

ABSTRACT

The diseases and death of Herod Antipas

N. STAVRAKAKIS

"Venizelio-Pananio" General Hospital, Heraklion, Crete, Greece

Archives of Hellenic Medicine 2018, 35(6):811–814

Herod Antipas was King of the Judaea from 40 BC to 4 BC. Although he is known as "Herod the Great", because of his great deeds, including planning major building activities, he is forever infamous because of the incident of the slaughter of the infants. He was a bloodthirsty and ruthless king, killing his rivals and eliminating all potential threats to his throne and power, including his own children and his wives, if he considered them to be a threat. He is considered by historians to have been a mad king, whose psychotic behavior started to appear around 29 BC, just after he ordered the execution of his second wife, Mariam. Various speculations regarding his medical condition have been recorded in the past, including meningitis and Fournier's disease. According to the records and historical sources, he died of kidney failure. One characteristic example of his paranoia, was ordering the imprisonment of distinguished Jews in the Jericho circus. After his death, the guards had orders to execute the prisoners as a token of the mourning of its "leader" by the nation to. His body was buried within the Herodium and has not yet been discovered.

Key words: Christianity, Herod the Great, Josephus, Judaea, Paranoia

Βιβλιογραφία

- HOLZAPFEL RN. King Herod. *BYU Studies Quarterly* 1996, 3:35–73
- JACHOWSKI RJ. The death of Herod the Great and the Latin Josephus: Re-examining the twenty-second year of Tiberius. *JGRChJ* 2015, 11:9–18
- RETIEF F, CILLIERS J. The illness of Herod the Great. *ATS* 2005, 7:278–293
- ZEITLIN S. Herod: A malevolent maniac. *JQR* 1963, 56:1–27
- LEATHERWOOD C, PANUSH RS. Did King Herod suffer from a rheumatic disease? *Clin Rheumatol* 2017, 36:741–744
- FLAVIUS J. *Flavii Iosephi opera. Antiquitas judaeorum*. Niese B, Berlin, Weidmann, 1892
- ΜΑΤΘΑΙΟΣ. 2:1–18
- ΠΑΤΡΩΝΟΣ Γ. Ο Ηρώδης και η σφαγή των νηπίων. *Ιστορικά* 2003, 216:34–41
- FERGUSON E. *Backgrounds of early Christianity*. 3rd ed. Eerdmans, Michigan, 2003
- FLAVIUS J. *Flavii Iosephi opera. De bello Judaico*. Niese B, Berlin, Weidmann, 1895
- ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ. *Εκκλησιαστική ιστορία*. Πατερικά Εκδόσεις Γρηγόριος Παλαμάς, Θεσσαλονίκη, 1977–1978
- SANDISON AT. The last illness of Herod the Great, king of Judaea. *Med Hist* 1967, 11:381–388
- EHUD N. Searching for Herod's Tomb. In: Hershel S, Cole DP (eds) *Archaeology and the Bible: Archaeology in the world of Herod, Jesus and Paul*. Biblical Archaeology Society, Washington, DC, 1990:136–157
- LADOUCEUR DJ. The death of Herod the Great. *Class Philol* 1981, 76:25–34
- AFRICA TW. Worms and the death of kings: A cautionary note on disease and history. *Class Antiq* 1982, 1:1–17
- ΣΤΑΥΡΑΚΑΚΗΣ Ν. Ο θανάσιμος τραυματισμός του αυτοκράτορα Ιουλιανού και η θαυματουργική εκδοχή του. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2016, 33:258–262
- KOKKINOS N. Herod's horrid death. *Biblic Archaeol Rev* 2002, 28:28–35
- DAVISON AM, CUMMING IA, SWAINSON CP. Diseases of the kidneys and genito-urinary system. In: Edwards CR, Bouchier AD, Haslett C, Chilvers ER (eds) *Davidson's principles and practice of medicine*. 17th ed. Churchill Livingstone, Edingurgh, 1995
- TONZETICH J. Production and origin of oral malodor: A review of mechanisms and methods of analysis. *J Periodontol* 1977, 48:13–20

Corresponding author:

N. Stavrakakis, P.O. Box 621, 715 00 Kokkini Hani, Heraklion, Crete, Greece
e-mail: nstavrakakis@hotmail.com